

HALLGATÓK CIVIL KÖZÖSSÉGI RÉSZVÉTELE

ÖT ORSZÁG TIZENHÁROM FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYÉBEN

Absztrakt

A civil aktivitás és az oktatási intézményekben folyó szocializáció kapcsolata különösen érdekes a felsőoktatási expanziót követően, ami kétségtelenül átrendezte a legmagasabbban iskolázottak társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos elvárásokat is. A felsőoktatási eredményességkutatások során ugyanakkor elkezdtek szisztematikusan vizsgálni, hogy a felsőoktatás hozzájárul-e például a diplomások civil tudatosságának kialakulásához és későbbi aktivitásukhoz, vagy éppen azt, hogy a tanulmányi pályafutás során hasznosítható erőforrást jelent a civil tagság, vagy inkább elvon a tanulástól. Mivel korábbi kutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy a köz- és felsőoktatás önkéntes közösségi tagsággal rendelkező tanulói eredményesebbek társaiknál a tanulmányi munkában, jelen tanulmányban arra keressük a választ, hogy a Kárpát-medence öt országának tizenhárom magyar tannyelvű felsőoktatási intézményében milyen mértékű a hallgatók civil aktivitása, milyen tényezők támogatják ennek kialakulását és rendelkeznek-e ezek a tevékenységek tanulmányi teljesítményfokozó potenciállal.

Abstract

Since the expansion in higher education undoubtedly rearranged the social expectations towards the highest educated people's social involvement, investigations on the relationship between civic activity and socialization in educational became more and more important topic today. Educational researchers focus on student performance, and they began investigate whether higher education contributes to the development of civic awareness of graduates and their future activity, or participation in civil organisations hinder success in education. We have revealed in our earlier research, that students with voluntary community memberships are more successful in their study career. In this study, we highlight the connection between the civil activity and its effect on study paths of students in thirteen universities in the Carpathian Basin.

A vizsgált kérdés

Az oktatás- és ifjúságszociológiai kutatások egyik központi területe a civil aktivitás és az önkéntes szervezeti tagság változásainak és intézményes támogatásának vizsgálata. A nemzetközi felsőoktatás-kutatás is kiemelten foglalkozik a kérdéssel, mivel a felsőoktatási expanzió nyomán elkerülhetetlen volt a diplomások társadalmi szerepvállalásával kapcsolatos elvárások újragondolása, sőt azt is felül kellett vizsgálni, hogy a felsőoktatás hozzájárul-e a diplomások civil tudatosságának kialakulásához és későbbi aktivitásukhoz. Az oktatáskutató számára izgalmas kérdés, hogy az oktatási intézményekben folyó szocializáció tipikus helyzetei milyen irányban mozdítják el a közletről vallott felfogást (Szabó 2009; Szabó – Fényes 2014). Ezen túlmutatóan, milyen értékek és normák megszilárdításához járul hozzá a hallgatói évek alatti civil szervezeti beágyazottság, s hogy vajon jelent-e mindez a tanulmányi pályafutás során hasznosítható erőforrást vagy inkább elvon a hatékony tanulástól? Ez a kérdésfelvetés azért izgalmas, mert a tanulmányi eredményesség magyarázatát kereső elméleti és empirikus megközelítések elsősorban a tanulók családjának társadalmi státusával, a szülők iskolázottságával, magaskultúra-fogyasztásával összefüggő kulturális tőkével számolnak. Korábbi kutatásaink során azt tapasztaltuk, hogy a köz- és felsőoktatás önkéntes közösségi tagsággal rendelkező tanulói eredményesebbek társaiknál a tanulmányi munkában. A nemzetközi szakirodalomban is felbukkannak az erre rímelő eredmények, egyesek szerint az így keletkező gyenge kötések a tanácsadás és az információk áramoltatása által jobb továbbtanulási döntéshez segíthetik a tanulókat, mások szerint a civil szervezeti egységekben, az önkéntes tagsággal bíró közösségekben megvalósuló kontaktusok az egyén normabiztonságát erősítik, aki ennek révén többletteljesítményre sarkalló energiákhoz jut. Elemzésünkben arra keressük a választ, hogy a Kárpát-medence öt országának tizenhárom magyar tannyelvű felsőoktatási intézményében milyen mértékű a hallgatók civil aktivitása, milyen tényezők támogatják ennek kialakulását és rendel-

keznek-e ezek a tevékenységek tanulmányi teljesítményfokozó potenciállal.¹

Állampolgári részvétel: problémák és megközelítésmódok gazdagsága

Az oktatás- és ifjúságszociológiai szakirodalom visszatérő témája az utóbbi évtizedekben, hogy a legfejlettebb országok a politikai érdeklődés, az állampolgári aktivitás és az önkéntes tevékenység csökkenésével küszködnek a fiatal korcsoportokban (Lauglo 2006). Ezt a jelenség-együttest vizsgálva úgy tűnik, a demokratikus deficit összefüggésben áll a közintézményekbe vetett bizalom megcsappanásával, valamint a környezet és a jövő kiszámíthatóságába vetett hit megrendülésével, sőt, a törvényes rend fenntarthatóságával szembeni szkepticizmussal, így a kérdés jelentősége igen nagy. Putnam az önkéntes szervezetek funkcióját nemzetközi összehasonlításban vizsgálva megállapította, hogy a civil aktivitás visszaesése olyan kártékony társadalmi jelenségek elszaporodását vonja maga után, mint például a bűnözés, sőt a fiatal korcsoportokat érintő iskolakerülés és az iskolai vandalizmus (Putnam 1995). Mérései szerint a bizalom, a reciprocitás általánossága társadalmi méretekben gyengül, vagyis a társadalom tagjai csak akkor nyújtanak egymásnak segítséget, ha a szívesség árát lehetőleg azonnal le is vásárolhatják. Felmerült az is, hogy csak a tradicionális részvételi formákból hátrált ki a posztmodern ember, s más utakat keres a részvételre, ezért az individuum aktivitása helyett a kínálati oldalt vizsgálják, s ökológiai megközelítést alkalmazva a szervezeti oldal regionális, lokális vetületét tárják fel, s a civil szervezetek és közösségek megújulásra, valamint a sokszínű és a szükségletekhez alkalmazkodó feladatellátásra való képességét teszik mérlegre (Roßteutscher 2009). A politikai szocializáció folyamata felől közelítve a nem formális közösségi részvétel szerepe óriási, hiszen a fragmentált modellben a politikai identitások kialakulásában ezeké, különösen a kortársak alkotta közösségeké a döntő szerep (Szabó 2009).

Konszenzus övezi azt az állítást, hogy a civil elkötelezettség és aktivitás a társadalom egésze számára fontos. A politikatudományi interpretációk

az állampolgári kultúra alapvető vonásának tartják a részvételi hajlandóságot (Almond – Verba 1997), más megközelítések inkább kapcsolathálóként értelmezik ezeket. A társadalom kapcsolathálózati struktúráját elemző megközelítés is figyelemre méltó jelenséggé foglalkozik a civil közösségekkel. Az elemzők szerint a civil szervezetekben szegény társadalmakra a fragmentáltság és szigetszerűség jellemző, amelyben lassan terjednek az információk, s az alcsoportok etnikai és földrajzi alapon szeparálódnak (Lin 2001). Amellett érvelnek, hogy a civil szerveződések és aktivitás nagyobb aránya önmagában is védetté teszi az egész társadalmat, s kompenzálja a klasszikus lakókörnyezeti, baráti, rokoni kapcsolatok lazulása miatt gyengülő kohéziót, vagy a szűk networkokba való bezáródást (Coleman 1988). Az önkéntes szervezetekben való részvétel során az egyén nemcsak önmaga számára teremt jelentős – nem pénzügyi értelemben vett, hanem összetartó kapcsolathálózat kialakításának eredményeképpen – profitot, hanem azok számára is, akik önmaguk nem tudnának hasonló áldozatot hozni, s ezzel a közjót gyarapítják (Coleman 1988).

Fogalmi és tipológiai kérdések

A Szabó Ildikóval együtt végzett Campus-lét kutatás során világossá vált számunkra, hogy a hallgatói társadalomban hihetetlenül sokfélék lehetnek az állampolgári szocializációs műhelyei: hallgatói szervezet, szabadidőt együtt töltő kompánia, öntevékeny közösségek, online játékosok közössége, hogy csak néhányat említsünk. Az állampolgári szocializáció színtereit legtágabban talán Putnam értelmezte, akinél a közéleti érdeklődéstől a kapcsolathálókhoz tartozásig mindenféle informális társadalmi tevékenység, szervezeti és politikai részvétel e kategóriát gazdagítja (Putnam 1995). A politikatudományi megközelítés a túlaradó valóságot megreagulálva elsősorban a választásokon való részvételtől a kormányzati döntéseket befolyásoló politikai akciókban való részvételig terjedő terület vizsgálatára koncentrált. A témával foglalkozó tanulmányokat áttekintve feltűnik, hogy nincs teljes konszenzus az állampolgári részvétel (civic engagement) értelmezése tekintetében, sokan sokféle attitűdöt és tevékenységet sorolnak ide. Még ha nem is mindig egyértelmű a határmegvonás, fontos kezdeményezésnek tekintjük azt a javaslatot, hogy a céltételezés szerint különítsük el a nyilvánvalóan politikai célú, a nem politikai, hanem társas részvétel érdekében

1 A kutatás előzményei az EU és Magyarország támogatásával, az ESZA társfinanszírozásával a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú „Nemzeti Kiválóság Program – Hazai kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program” keretei között valósultak meg.

szerveződő és a morális (jótekingó) célú aktivitást (Berger 2009; Ekman – Amna 2012). Egy izgalmas tipológia a kifejezett politikai aktivitásokat elválasztja az ún. pre-politikaiaktól, melyek ugyan a magánszférán túlmutatnak, de nem a politika felületén reprezentálódnak, inkább előkészítik a politikai mezőbe való bármikori belépést (Berger 2009). A fiatalok állampolgári szocializációja szempontjából nagyon fontos e terep vizsgálat, mert ezek szükség esetén akár politikai aktivitásra is készenlétben tartják az egyéneket. Az állampolgári részvétel látens és manifeszt mezői is tovább tagolhatók egyéni és közösségi szinten értelmezhető attitűdökre és elvégezhető tevékenységekre.

A tipológia rendkívül izgalmas, a társas funkció betöltésére irányuló önként vállalt közösségi aktivitást egy kontinuumon helyezi el a társadalmi kockázatot jelentő illegális csoportokkal. Szabó Ildikó több művében feltette azt a kérdést, hogy a fiatalok civil csoportjainak csíráiban vajon hogyan ismerhető fel, hogy azok mivé válhatnak (Szabó 2009).

Jelen tanulmány szerzőjét leginkább az állampolgári részvétel azon területe érdekli, melynek legfontosabb jellemzői az individuális utilitarizmuson túli felelősségérzet, a szolidaritás, a közjó magasra értékelése, az intrinsic motiváció által vezérelt, önként vállalt, identitásteremtő odatartozás egy politikai és piaci befolyástól elkülönült szerveződéshez, amelyben a célok megfogalmazásában és a dönté-

sek meghozatalában a tagoké hozzáférés, s ahol a tagok individuális tulajdonságai, képességei vagy tevékenysége kölcsönösen hatást gyakorol egymásra (Jacoby 2009).

Azokat a szerveződések, melyhez az egyén önként kapcsolódhat, csoportosíthatjuk a formalizáltság-strukturáltság, az alapító-célcsoport és az adományozók társadalmi és térbeli kiterjedtsége, és ugyanezeknek a belső döntésekre való befolyása szempontjából (Wong et al. 2010; Márkus 2012). A fiatalok részvételével megvalósuló civil szervezetek esetén különösen fontos kérdés, milyen mértékű a fiatalok részvétele ezekben: csak célcsoportként szerepelnek, vagy milyen mértékű (kooperatív vagy kizárólagos) a részvételük a döntésekben és a működtetésben (Wong et al. 2010). A tevékenység racionális vagy karizmatikus-karitatív jellege is szeparációs felület lehet, sőt a vallásosság alapján szerveződő ún. FBO-k (faith based organization) külön típusként kezelhetők, vagy további csoportokra bonthatók (McGinnis 2010). Az FBO-k vizsgálata azért fontos, mert kivételes mozgósító hálózattal rendelkeznek, van stabil kollektív céljuk, a tagok számára egyértelmű, mi a közjó, melynek támogatására szervezett akciókban hihetetlenül hatékonyak, s körükben napi gyakorlat, hogy a tagok megosztják forrásaikat a relációs hálózatban, melyek a demográfiai és a társadalmi-gazdasági státusz-csoportok határait átszelik (Pusztai 2004, 2009).

1. táblázat
Az állampolgári részvétel tipológiája

Látens politikai részvétel		Manifeszt politikai részvétel		
Bevonódás	Aktivitás	Hivatalos politikai részvétel	Aktivizmus (parlamenten kívüli részvétel)	
			Legális	Illegális
Egyéni				
Érdeklődés, figyelem, a politikai kérdések nyomon követése	Aktivitás közéleti és társadalmi kérdésekben	Választói részvétel	Parlamenten kívüli részvételi formák (petíció aláírása, bojkott)	Politika által motivált egyéni törvénytelen akciók
Közösségi				
Közösségi identitás hétköznapi magatartásban (pl.: öltözködés, zene, étkezés) való kifejezése	Lokális, érték-alapú közösségi tagság, önkéntes munkát végző csoporttagság	Szervezett politikai részvétel: politikai párt-, szakszervezeti tagság	Lazán szervezett, network-alapú szerveződések akcióiban való részvétel (demonstráció, sztrájk, tüntetés)	Illegális és erőszakos akciók (zavargások, épületek megszállása, rongálás)

Forrás: Ekman – Amna 2012:292 nyomán.

Fiatalok civil részvétele nemzetközi összehasonlításban

A civil részvétel kérdése a volt szocialista országok csatlakozása után izgalmas összehasonlító kutatási témává vált (Coffe – Lippe 2010). A nyugat-európai országokban az elmúlt évszázadban szerves építkezés révén létrejött hálózata alakult ki a civil szervezeteknek, ezzel szemben a kelet-európaiakra a formális intézményekből való kiábrándulás és az újraépülő formális civil szervezetek hálózatának fejletlensége volt jellemző. A közösségi szerepvállalás megélhető, átlátható családi-rokoni, legfeljebb lokális közösségei viszont túlélték a diktatúrák évtizedeit. Az ICCS 2009 kutatás során kiderült, hogy két évtizeddel a rendszerváltás után is érzékelhető volt a különbség nyugat és kelet között, s ez megerősítette azt az elméleti feltevést, hogy az önként vállalt közösségi részvétel szintjét az egyéni demográfiai és státusmutatókon túl kontextus-változók is befolyásolják (Schulz et al. 2010).

Noha közös vonás ezekben a volt keleti tömb országokban, hogy a közösségi részvétel sok évtizedes állami irányítása és ellenőrzése miatt hiányzott az autonóm civil alakulatok világa, úgy tűnt, a volt szocialista országok között is jelentős különbségek tapasztalhatók, hiszen a civil aktivitást nemcsak a politikai környezet, hanem a családi szocializáció során átörökített kulturális tradíciók, a társadalomszerveződés hagyományos formái, valamint természetesen az oktatási rendszer és intézményei szintén befolyásolják. Ezért vizsgálatok tárgyává vált, hogy milyen társadalmi tényezők, informális és formális intézmények segítik elő a térségben a civil értékek és szokások kialakulását (Szabó 2009; Schulz et al. 2010).

Magyarországi vizsgálatok szerint a fiatalok részvétele az egyesületi életben és az önkéntes szervezetekben kétféle összehasonlításban is ritkának bizonyul. A rendszerváltás pillanatában igen élénk közélet iránti érdeklődés a kilencvenes években visszaesett (Szabó 2009), s a magyar fiatalok nemzetközi összehasonlításban is kisebb aktivitást mutatnak (Jancsák 2011). A hazai (15-29 éves) ifjúsággal foglalkozó vizsgálatok sorozat ezredfordulós adataiból kiderült, hogy a civil szférából legfeljebb az egyházak, vallási szervezetek fiatal tagsága tekinthető jelentősebb lélekszámú társaságnak (Szabó – Bauer – Laki 2002; Csákó 2004). 2000-ben az egyházi szervezetek (7%) mellett a sportegyesületek (4%) és a diákszervezetek (2%) vonzották leginkább a fiatalokat. Az egy évtizeddel későbbi, a Kutatópont által végzett Magyar Ifjúság 2012 vizsgálat szerint mind-

össze a sportklubok (5%) és a diákszervezetek (4%) tagsága tűnik számottevőnek (Oross 2012), miközben ez a felmérés az egyháztagságot nem tekintette önkéntes szervezeti tagságnak.² Ez is azt mutatja, hogy az egyesületi és önkéntes szerveződések világának vizsgálatát a fogalmi konszenzus és módszertani kiforrotlanság nehezíti, s ezért sem tudunk eleget az ezzel kapcsolatos hazai trendeknek.

A CHERD felsőoktatási kutatásai 2008-tól lényegében ugyanazzal a kérdésblokkal vizsgálják a hallgatók civil tagságát. Ezek a kutatások életkori, társadalmi és regionális vonatkozásban egy lehatárolt közeget vizsgálnak, ami a nagyobb aktivitásra is magyarázat lehet. 2008-ban az első kelet-magyarországi alapképzésesek körében egyaránt 10% fölött volt a sportkörhöz, a civil szervezethez és a vallási körhöz tartozók aránya. 2010-ben az első mesterképzésesek 18%-a tartozott vallási körhöz, 13%-a sportkörhöz és 11%-a civil szervezethez. 2012-ben a régió hallgatói leggyakrabban egyházak (16%), kulturális (15%) és sportegyesületek (14%) valamint vallásos ifjúsági körök (10%) tagjai voltak. A további 5-6 formációhoz kötődők aránya általában messze elmaradt a 10%-tól. Ezek az adatfelvételek más országok hallgatóira is kiterjedtek, így a kontextusból adódó hatásokat is meg tudtuk figyelni rajtuk.

A kutatási kérdések és az adatbázis

Tanulmányunkban a felsőoktatás hallgatóinak formális vagy informális, csoportban, szervezetben való önkéntes közösségi tagságát vizsgáljuk, amely a megkerülhetetlen (iskolai/munkahelyi és családi) kötelekeken túlmutat. Nem foglalkozunk a civil attitűdök és értékek, a civil elkötelezettség és a civil akciókban való részvétel kérdéskörével. A nevelés-szociológiai vizsgálatokban prioritás a szocializációs ágensek azonosítása és hatásuk felbecsülése. Tanulmányunkban az állampolgári részvétel közösségi di-

2 A Kutatópont által végzett Magyar Ifjúság 2012 kérdőíve arra a kérdésre válaszol, hogy „Kapcsolódik-e Ön valamilyen módon a következő szervezetekhez?”, 19féle szervezetet sorol fel, melyek közül az egyik az egyházi/vallási szervezet, ám a kitöltő figyelmét a következőképpen hívja fel arra, hogy egyháztagságot ne jelöljön: „egyházi szervezet, vallási közösség (nem egyház!!!)”. A válaszadó a „tagja/részt vesz a munkájukban/néha elmegy a rendezvényeikre”, valamint a „nem kapcsolódik” alternatívákból választhat. Érdemes megjegyezni, hogy az egyháztagságra a vallásossággal foglalkozó kérdésblokk sem kérdez rá, noha ez a családi és az intézményes kapcsolatokon túlmutató gyakori és rendszeres civil kapcsolattartást tesz lehetővé.

menziójába való belépést elősegítő, kontextuális, családi, intézményi és online kapcsolathálózati tényezők hatását keressük. Az oktatáskutató számára további izgalmas kérdés, hogy a civil szervezeti beágyazottság vajon jelent-e a tanulmányi pályafutás során hasznosítható erőforrást vagy inkább hátráltató tényező.

Az elemzéshez a 2014–2015 őszen-telén felvett IESA adatbázist használtuk fel. Az adatbázis részletes leírása megtalálható a kutatási eredményeket összefoglaló tanulmánykötetünkben (Pusztai et al. 2016). Jelen elemzéshez a Kárpát-medence tizenhárom felsőoktatási intézményéből összesen 1739 hallgató adataira támaszkodtunk, akik magyar anyanyelvűnek vallották magukat. A Romániában, Ukrajnában, Szerbiában és Szlovákiában működő magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények, vagy magyar tannyelven oktató intézményi egységek³ hallgatóinak adatait összevetettük a kelet-magyarországi intézményekben (Debreceni Egyetem, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, Nyíregyházi Főiskola) felvett adatokkal, mivel ezek hallgatóinak társadalmi összetétele anyaországi viszonylatban a legnagyobb hasonlóságot mutatja a vizsgált határon túli intézményekkel. Az adatbázisban a vizsgált intézmények nappali tagozatos, államilag finanszírozott és költségtérítéses hallgatóit igyekeztünk reprezentálni a belépéshez (alap- és osztatlan képzés esetén a 2.) és a végzéshez közel álló (mesterképzés esetén az 1., osztatlan képzés esetén pedig a 4.) évfolyamon tanulók kikérdezése révén. A mintavételi keret meghatározása az intézmények adatszolgáltatása alapján történt. A hallgatókat csoportosan, egyetemi/főiskolai kurzusokon kerestük meg. A véletlenszerűség érvényesülését az e csoportok random módon történő kiválasztása biztosította. A Kárpát-medencei magyar kisebbségi státusban élő közösségekre, melyek sem demográfiai, sem társadalmi helyzetük alapján nem mutatnak egységes képet, emellett különbségek mutatkoznak regionális környezetük, településszerkezetük, nyelvhasználatuk terén is. Az eltéréseket magyarázó egyik legfontosabb különbség, hogy a Magyarországgal szomszédos hét ország kisebbségei közül a kárpátaljai, az erdélyi, a

felvidéki és a délvidéki magyarok magyar többségű területeken is élnek, míg a burgerlandi, a szlovéniai és a horvátországi magyar közösségek döntően nem magyar településeken (Csete et al. 2010). Eltérő oktatási folyamatok jellemzik a közösségeket, de oktatási részvételük és iskolázottsági mutatóik minden régióban elmaradnak a többségi nemzetétől. A tanulók iskolai eredményességét rendkívüli módon gátolja a nyelvi és kulturális kódváltás, mivel jelentős részük nem az anyanyelvén tanul írni-olvasni, s az oktatási rendszerben való előrehaladáshoz állományelven kényszerül a vizsgák többségét letenni (Keller 2004; Csata 2004, Papp 2012).

A hallgatók vizsgálata új tapasztalatokat hozott, hiszen a nemzetközi felmérések korlátozott önállósággal rendelkező középiskolásokkal foglalkoznak, s a hallgatók nemcsak nagykorúak, de végzettségük révén többen fognak közülük felelős, döntéshozó pozícióba kerülni. Feltevéseink szerint a hallgatók önként vállalt közösségi részvétele a tevékenység típusa és az aktivitás mértéke szempontjából változatos, de arra számítottunk, hogy kisebbségben lesznek azok, akik tagnak számítanak valahol. Az aktívabbak feltehetőleg nem a legalacsonyabb státusú (iskolázottság, lakóhely településtípusa) körökből kerülnek ki, hiszen a többletkötöttségek vállalásához kereső tevékenységtől szabad időre és kulturális tőkére is szükség van. Feltételeztük, hogy a kisebbségi állampolgári státusban élők aktívabbak lesznek a politikai érdekvégyesítést célzó, valamint a hagyományos, lokális alapú közösségekben. Várhatóan a modernizáció hatásait erősebben viselő régiók hallgatói (pl. a felvidékiek és az anyaországiak) körében a technikai közvetítettségre épülő szervezeti formák lesznek népszerűek. Feltételeztük, hogy elsősorban a kortársak képezik a civil szerepvállalás hajtómotorját, s az intergenerációs kapcsolatoknak és kommunikációnak elenyésző szerepe lesz. Azt gyanítottuk, hogy az önként vállalt közösségi részvétel elősegíti a jobban teljesítő hallgatók közé kerülést, s ennek hatása meghaladja a családi kulturális tőkéből fakadó meghatározottságokat.

A vizsgált hallgatók társadalmi státusza

Egy korábbi tanulmány részletekbe menő adatokat tartalmaz a megkérdezett hallgatók társadalmi státusáról, itt csupán átfogó képre van szükség (Pusztai – Márkus 2016). Összességében elmondható, hogy a felvidéki és a kelet-magyarországi hallgatók valamivel előnyösebb társadalmi státusúak a

3 A vizsgált intézmények: Babeş-Bolyai Tudományegyetem Pszichológia és Neveléstudományok Kar, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Szatmárnémeti Kihelyezett Tagozata, Babeş-Bolyai Tudományegyetem Székelyudvarhelyi Kihelyezett Tagozata, Partiumi Keresztény Egyetem, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Ungvári Nemzeti Egyetem, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem, Újvidéki Egyetem Szabadkai Pedagógusképző Kara, Selye János Egyetem és Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara.

többieknél, s a kárpátaljaiak a leginkább hátrányos helyzetűek. A kisebbségben tanuló hallgatók bő negyötöde elsőgenerációs értelmiségi lesz tanulmányai befejeztével, Kelet-Magyarországon ez az arány 75% körül mozog. A kisebbségben működő intézmények hallgatói körében mind az anyák, mind az apák iskolai végzettsége – az oktatási rendszerek strukturális sajátosságainak figyelembe vétele után is – elmarad a magyarországi szülők eredményeitől. A szülők munkaerő-piaci státusa tekintetében is határozott eltérések mutatkoznak a régiók között. A szlovákiai szülők foglalkoztatottsága a legstabilabb, több mint negyötödüknek van állandó munkahelye, őket a romániaiak és az ukrainiak követik, végül délvidékiek zárják a sort. Bár az anyák iskolai végzettsége általában magasabb, mint az apáké, foglalkoztatottságuk kisebb-nagyobb mértékben minden régióban elmarad az apákétól, Kárpátalján, Délvidéken, Partiumban és Erdélyben kiemelkedően magas a háztartásban dolgozó anyák aránya. A gyermekkor lakóhely településtípusa szerint az erdélyi és partiumi diákok körében lehet a leggyakrabban találkozni nagyobb városok lakóival, a kárpátaljai diákok között kiugróan magas a települési hierarchiában alacsonyabban álló lakóhelyről érkezők aránya, de a délvidéki és a felvidéki hallgatók között is sokan érkeztek községekből. Az anyagi helyzet különböző dimenzióit vizsgáltuk. Az anyagi státus viszonylag objektív mutatójának tekinthető, hogy a hallgató családja kilenc emblematikus vagyontárgy közül melyekkel rendelkezik. Ebben a tekintetben a délvidéki és a felvidéki hallgatók mutatkoznak a legelőnyösebb helyzetűnek, őket követték a kelet-magyarországiak és az erdélyi, partiumi diákok, míg a legszerényebb körülmények között a kárpátaljai hallgatók éltek. Az anyagi helyzet szubjektív érzékelése során a délvidékiek a hátrányosabb helyzetű kárpátaljaiakhoz kerültek közel, mikor azok arányát vetettük össze, akiknek „mindenük megvan, sőt még jelentősebb kiadásokra is telik”, egyébként a régiók korábbi sorrendje volt megerősíthető. Az anyagi státus relatív érzékelése szerint a felvidékiek a környezetüktől valamivel szerencsésebbnek érzik magukat, a délvidékiek helyzetüket a környezetükhöz hasonlóan tudják, s a többi régió a kettő között helyezkedik el (Pusztai – Márkus 2016).

Kollektív állampolgári részvétel

A hallgatók majd kétötöde (37%) semmilyen önként vállalt szervezeti, egyesületi tagság tapasztala-

tával nem bír, vagyis a vizsgált fiatalok körében erős többségben (63%) vannak a legalább egy közösséghez, egyesülethez, szervezethez tartozók. A hallgatók egynegyede mindössze egy szervezethez, egyesülethez kötődik, egyhatodik viszont több mint háromhoz. A faktoranalízis azt mutatta, hogy a hallgatók egy részének nagyobb hajlama van nem politikai szervezeti, hanem kulturális vagy jótékonyági egyesületi és egyháztagságra, hiszen ezek látogatása gyakrabban jár együtt. Ezek a szervezetek társas, kooperatív karakterük révén vonzzák ugyanazokat a típusú fiatalokat. A hallgatók másik táborát viszont inkább a szurkolói, politikai, érdekképviseleti és a sportkörüli tagság iránti érdeklődés jellemzi, melyek valamely kompetitív mezőben vállalnak küzdelmet. A fő törésvonalat tehát nem a manifeszt politikai és a pre-politikai mezők között látjuk, hanem a kooperatív és a kompetitív mezők között. Kárpátalján és Délvidéken az önkéntes csoporttagság kooperatív arculata az erős, Erdélyben és Partiumban a kompetitív szervezeti tagság a meghatározó, vagyis nem a többségi-kisebbségi dichotómia mentén mutatkoznak különbségek.

A civil részvételt vizsgáló szakirodalom egy része szerint az individuumok személyisége, attitűdjei és értékorientációja mozgatja a részvételi magatartást, mások viszont a kontextus szerepét húzzák alá (Berger 2009; Ekman – Amna 2012). Az egyéni jellemzők után nyomozva azt tapasztaltuk, hogy a demográfiai és a státusmutatók szerint szignifikáns különbségek vannak a részvételi aktivitásban: általában a férfiak ($P=0,001$), a falun vagy nagyvárosban felnőttek ($P=0,000$), a magasabb iskolai végzettségű apák gyermekei ($P=0,036$) aktívabbak. A regionális kontextus összehasonlítása pedig azt mutatja, hogy a felvidéki és a kelet-magyarországi fiatalok passzívabbak, mint a többi régió fiataljai. Ha az egyének részvételének sokszínűségét vizsgáljuk, szintén szignifikáns különbségek érhetők tetten a kontextus mentén: a kelet-magyarországi és a felvidéki hallgatók az átlagosnál kevesebb tagsággal rendelkeznek, a többiek átlagosan legalább két szervezetbe bekapcsolódnak, sorrendben a kárpátaljaiak, az erdélyiek és partiumiak, majd a délvidékiek következnek.

Az állampolgári szocializáció ágensei

A civil aktivitás kialakulásának magyarázatát kutatva a szocializációs ágensek szerepe kerül reflektorfénybe, ezt a kérdéskört az ISSC is vizsgálta a 14 éveseknél (Schulz et al. 2010). Amint láttuk, a magasabb iskolázottságú szülő már önmagában is hajlamosít a közélet iránti érdeklődésre és a szélesebb kap-

2. táblázat Az önkéntes szervezetben résztvevők aránya a különböző régiókban

	Kelet-Magyarország	Románia	Ukrajna	Szerbia	Szlovákia
Egyházi ***	24,5%	<u>55,3%</u>	<u>77,2%</u>	17,5%	25,5%
Egyesület ***	16,1%	<u>37,2%</u>	<u>43,7%</u>	31,7%	18,6%
Sport ***	16,1%	14,5%	<u>32,3%</u>	22,2%	17,9%
Kulturális ***	15,5%	<u>30,6%</u>	<u>34,7%</u>	<u>30,2%</u>	13,8%
Kutatócsoport ***	14,4%	12,2%	<u>31,1%</u>	<u>20,6%</u>	11,7%
Szakmai	14,5%	12,8%	15,6%	15,9%	11,0%
Jótekonysági ***	9,6%	<u>23,4%</u>	<u>26,3%</u>	22,2%	14,5%
Szurkolói ***	8,5%	9,2%	<u>21,6%</u>	11,1%	<u>20,0%</u>
Érdekképviseleti ***	7,6%	12,5%	<u>39,5%</u>	<u>23,8%</u>	8,3%
Politikai ***	4,4%	9,2%	22,2%	15,9%	6,9%
Egyéb ***	2,5%	3,3%	<u>12,6%</u>	6,3%	2,1%
N=	1056	304	167	63	145

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: *** $P=0,000$

csolathálóban való mozgásra. Noha az állampolgári szocializáció fragmentált modellje szerint az előző generációk befolyása egyértelműen összezilálódott, a nemzetközi kutatások szerint a serdülőkre ebben a tekintetben is döntő hatást gyakorolnak a szülők civil magatartásmintái és a tanulónak a szülőkkel e témában folytatott beszélgetései, függetlenül a szülő iskolázottságától (Schulz et al. 2010). Kutatásunk során a hallgató kapcsolatrendszerének funkcionális sajátosságait vizsgálva arról is adatokkal rendelkezünk, hogy az inter- és intragenerációs relációkban folyó diskurzusokban mennyire számítanak témának a közéleti kérdések. A hallgatók majd kilenctizede (87,9%) beszélget szüleiével, kétötöde (38,1%) oktatóival közéleti kérdésekről is. A kortársakkal folytatott diskurzusok aránya a kettő között helyezkedik el, mert háromnegyedük cserél véleményt a vele nem egy intézménybe járó barátaival (74,7%) és ugyanennyien csoporttársaikkal (75,7%), miközben más hallgatótársaikkal a kétharmaduk (65,4%).

A kortársakkal a lányok szignifikánsan gyakrabban beszélgetnek e kérdéstről, a szülőkkel és az oktatókkal a fiúk és a lányok ugyanolyan gyakran. A kontextus hatása jelentős: a kortársakkal, legalábbis közülük a csoporttársaikkal és a barátokkal a leggyakrabban a délvidékiek, majd őket követően az erdélyi és partiumi hallgatók cserélnek eszmét ($P=0,025$ és $0,019$). Az oktatókkal a kárpátaljaiak, az erdélyi és partiumi hallgatók és a délvidékiek messze az átlag meghaladó arányban értenek szót közéleti kérdé-

sekben ($P=0,000$), míg a szülők jelenléte a közéleti diskurzusokban gyakorlatilag mindenütt egyforma arányú. A szülők iskolázottsága egyetlen ponton látszik differenciálni: a magasan iskolázott anyák szignifikánsan többen beszélgetnek ilyesmiről felnőtt gyermekeikkel ($P=0,014$). A hallgató lakóhelyének településtípusa a faluban felnőtt fiatalok oktatók felé mutatott nagyobb nyitottsága esetén érezteti hatását ($P=0,034$).

Úgy véljük, a civil részvétel és a közéleti témájú diskurzusok összefüggését vizsgálva nehéz egyértelműen dönteni az ok-okozati viszonyokról, ennek ellenére megállapítható, hogy a civil részvétel tekintetében az oktatóval folytatott tematikus beszélgetés tűnik a legélesebb szeparációs felületnek, de az oktatóval és a hallgatótársakkal közletről beszélgetők között vannak a legaktívabb közösségi tagok. A szülői diskurzusok ugyan gyakoriak e téren, de nem járnak együtt olyan jelentős változással a participáció terén.

Megállapítható, hogy a közéleti témájú beszélgetések, vagyis az érdeklődés dimenziója erősen összefügg a részvételi aktivitással. Figyelemre méltó, hogy bár ez minden beszélgetőpartner esetében egyértelműen szignifikáns összefüggés mutatható ki, az intézményi partnerekkel való kapcsolattartás terén markánsabb összefüggés sejtethető.

A közösségi média és az online tartható kapcsolatok a kapcsolatteremtés, a civil bekapcsolódás csatornáit képezhetik. Természetesen nem maguk az

3. táblázat A közéleti témájú beszélgetések és az önkéntes közösségi tagság összefüggése

	nem tag sehol	egy szervezetben tag	több szervezetben tag
nem beszélget szülővel	<u>15,6%</u>	11,2%	9,4%
szülővel beszélget **	84,4%	88,8%	<u>90,6%</u>
nem beszélget kinti baráttal	<u>30,3%</u>	23,5%	21,6%
intézményen kívüli baráttal **	69,7%	76,5%	<u>78,4%</u>
nem beszélget csoporttárrsal	<u>30,3%</u>	21,1%	20,4%
csoporttárrsal beszélget ***	69,7%	78,9%	<u>79,6%</u>
nem beszélget hallgatótárrsal	<u>42,2%</u>	33,5%	28,0%
hallgatótárrsal beszélget ***	57,8%	66,5%	<u>72,0%</u>
nem beszélget oktatóval	<u>73,3%</u>	63,9%	49,8%
oktatóval beszélget ***	26,7%	36,1%	<u>50,2%</u>
N=	647	421	671

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: *** P =0,000, **: P<0,01.

eszközök, hanem az ezek által elérhető vélemények, véleményvezérek befolyása révén. A hallgatók bő egyharmada szerkeszt internetes közösség számára blogot, majd' egyharmaduk videó-csatornát működtet, minden második hallgató naponta beszélget a Facebook-on barátaival, majd minden ötödük naponta reagál posztokra, majdnem ugyanennyien naponta beszélgetnek társaikkal Skypon vagy TS-en, s még bő egytized a napi online játékosok aránya is. A gyakorisági átlagokat tekintve a Facebook-on folytatott beszélgetés a legnépszerűbb, a videó-csatorna működtetése a legkritikált tevékenység. Az átlagnál intenzívebb online közösségi életet élő hallgatóknak bizonyultak azok, akik legalább háromfélét napi gyakorisággal végeztek az előbbiekből közül.⁴

Összességében a férfihallgatók online közösségi aktivitási előnye nem volt szignifikáns, de a lányok szignifikánsan gyakrabban tartottak kapcsolatot a Facebook-on, míg a fiúk többen voltak az internetes közösség számára blogot vagy videó-csatornát működtetők és az online játékosok között (P=0,000). A szülők iskolázottsága és a gyermekkori lakóhelyének településtípusa nem befolyásolta szignifikánsan online közösségi részvételük aktivitását. A felvidéki és a kárpátaljai hallgatók kiemelkedően aktívak, a kárpátaljaiak a blog és videócsatorna-szerkesztés valamint a Skype/TS beszélgetés terén emelkednek a többi régió fölé, a felvidékiek között az átlagnál sokkal többen vannak

4 Internetes közösség számára blogot vagy videó-csatornát működtetők, Facebook-on, Skypon, TS-en beszélgetők, posztokra reagálók, online játékosok.

videó-csatornát menedzselők és online játékosok, a délvidékiek többen blogolnak. A kelet-magyarországi hallgatók az online aktivitásban is elmaradnak a külföldi magyar hallgatók mögött. Az online kapcsolattartás és a hagyományos civil közösségi részvétel összefüggését is megvizsgáltuk.

A civil közösségi részvétel és az online kapcsolattartás összefüggését kétváltozós elemzés során vizsgálva elmondható, hogy az aktívabb online közösségi életet élők szignifikánsan nagyobb arányban tagjai a face to face közösségeknek is. Az ok-okozati kapcsolat tekintetében óvatosnak kell lennünk, hiszen az online kapcsolattartás lehet egy civil közösség információs csatornája is, s lehet toborzó, aktivitásra ösztönző felület is.

Mivel a kisebbségben élő közösségek összességében előnyt mutattak a civil aktivitás tekintetében, kíváncsiak voltunk, hogy a szélesebb kontextus, a családi és hallgatói kulturális tőke, a felsőoktatási környezet vagy az online kapcsolati beágyazottság hatásai növelik-e a civil részvételi hajlandóság esélyét.⁵

A többlépcsős logisztikus regresszióelemzés alapján úgy tűnik, hogy az önként vállalt közösségi taggá

5 A következő dichotóm változókkal dolgoztunk: kisebbségi státus (ref: kelet-magyarországi), a diplomás szülővel rendelkezés (ref: nem diplomás), az átlagon felüli magaskultúra fogyasztás (szabadidős könyvolvasás, színház-, hangverseny-, múzeumlátogatás, ref: átlagon aluli), valamint a szülővel, kortárs csoportokkal és az oktatókkal való közéleti beszélgetések (ref: átlagnál kevesebbet beszélget) valamint az aktív online kapcsolattartás (ref: átlagnál kevésbé beágyazott).

4. táblázat Az átlagosnál aktívabb online kapcsolattartás és az önkéntes közösségi tagság összefüggése

	Nem tag sehol	egy szervezetben tag	több szervezetben tag
blogot szerkeszt ***	26,9%	32,5%	39,2%
videó-csatornát menedzsel ***	23,8%	24,7%	34,9%
posztokra reagál a Facebook-on	37,7%	40,1%	39,8%
beszélget a Facebook-on	62,9%	67,7%	60,5%
beszélget a Skypon/TS-n	47,4%	49,2%	53,5%
online játékos	34,6%	32,1%	33,2%
napi legalább háromfélét ***	34,8%	38,2%	42,9%

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: ***= 0,000, **<0,01, * <0,05.

5. táblázat Az önkéntes közösségi taggá válás esélyhányadosai néhány szocializációs tényező kontrollja alatt (Exp. B-k)

	1	2	3	4	5
Kisebbségi státusban élő	2,141 ***	2,119***	2,111***	1,899***	1,884***
Diplomás apa		1,450*	1,444**	1,442**	1,446**
Diplomás anya		0,877	0,870	0,851	0,852
Magaskultúrában erős		2,150***	2,100***	1,893***	1,882***
Közéleti beszélgetések a szülővel			1,459**	1,359*	1,355
Közéleti beszélgetések a csoporttárrsal				1,185	1,175
Közéleti beszélgetések a hallgatótárrsal				1,246	1,242
Közéleti beszélgetések az oktatóval				1,757***	1,754***
Aktív online kapcsolattartás					1,108
Konstans	1,276***	0,845	0,617**	0,453***	0,443***
-2LL csökkenése	2,32	5,16	<u>5,43</u>	7,11	7,15

A Wald statisztika szignifikanciája: ***=0,000, **p<0,01, * <0,05. A modellek illeszkedését a -2*loglikelihood érték csökkenése jelzi százalékban.

válás esélyét alapvetően növeli a kisebbségi állampolgári státus. Több elmélet is kiemelte, hogy a fejlett demokráciákban élők, személyiségi és közösségi jogaik teljességéhez hozzájáruló állampolgárok civil aktivitása jellegzetesen csökken, vagy egyesek szerint passzívabb üzemmódba kapcsol. Úgy látjuk, nem így történik ez a kisebbségi státusú állampolgárok körében, ahol fontos értéknek tekintik, hogy közösségeket teremtsenek és ápoljanak maguk körül. A szülők közül az édesapa magasabb iskolázottsága erősíti az aktív taggá válás esélyét, az édesanya iskolázottsága nem.

Ugyanezt tapasztaltuk, amikor a modellebe a legalább középfokú végzettségű szülői végzettséget vontuk be. Karakteresen nagyobb és erősebb a magaskultúra-fogyasztás hatása. A határon túl élő hallgatók esetén a magaskultúra-fogyasztás sokkal pontosabb adalék a családi és egyéni szubkultúráról, mint az anyanyelvű oktatási intézményrendszerek fejletlensége okozta szülői iskolai végzettségi szint (Gereben 2005; Pusztai 2008). Az együttható magas értékének egy részét az intézményi társas hatások átveszik, ami arra vall, hogy a kultúra közös ápolása és értelmezése közös-

ségteremtő erővel bír. Mind a kisebbségi lét, mind a magaskultúra-fogyasztás hatása csökken, amikor a felsőoktatási intézményi környezetben honos közéleti érdeklődéssel kapcsolatos változókat bevontuk. A feltevéseinkkel szemben nem a kortársak hatása mutatkozott szignifikánsnak, hanem az oktatókkal folytatott beszélgetéseké. Ez utóbbi egyértelműen támogatni látszik a civil közösségi taggá válást, s befolyásának mértéke majdnem eléri a kisebbségi státus és a művelt szubkultúra hatását. Az online kapcsolati beágyazottság más tényezők kontrollja alatt már nem növelte szignifikánsan a taggá válás esélyét.

A hallgatói teljesítmény és a civil közösségi részvétel

A szakirodalom szerint a civil aktivitás számos tekintetben kedvező hatással bír egy politikai közösség esetén, például olajozottabban működik a demokratikus intézményrendszer, jelentősebb gazdasági sikereket érnek el, stb. Az egyének esetén a kedvezőbb testi és lelki egészségi állapottól a munkanélküliségtől való megszabadulás gyorsaságáig sokféle pozitív hatásról esik szó, de számunkra a tanulmányi eredményességgel mutatott összefüggés volt a legizgalmasabb kérdés. Ennek vizsgálatához azonban szükségünk volt egy tanulmányi eredményesség indikátorra, hiszen a felsőoktatás hallgatói esetén ennek megítélése nem egyértelmű. A hallgatói eredményesség komplex fogalmát hat dimenzióra bontottuk: a tanulmányok célja melletti kitartás (persistence), a tanulmányi munka iránti elkötelezettség (engagement), a munkavégzési morál (integrity), a későbbi tanulásra való nyitottság (adaptivity), az élet értelmének tudata (meaning of life), valamint a társadalmi felelősség (social responsibility). Mindegyik dimenzióknak három-három komponense volt, melyekhez ordinális típusú adatok tartoztak. Ezek értékeit pontszámoknak fogtuk fel, s ennek alapján hat indexet alakítottunk ki, s minden hallgató kapott egy eredményességi pontszámot (Pusztai 2016). Az első dimenzió a tanulmányok célja melletti kitartást volt. A kitűzött diplomaszerzési cél és a választott intézmény melletti kitartás a felsőoktatás-kutatás szakirodalmában is gyakran használt eredményességi indikátor (Bean – Bradley 1986; Tinto 1993; Thomas 2000). A tanulmányi cél melletti kitartás múltbeli és tervezett megnyilvánulásai mellett a tanulmányi munka különböző tevékenységeinek vállalásához fűződő önbizalom, a tanulmányok hasznosságáról való meggyőződés, a kurzusokon való részvétel szándékának

határozottsága, illetve az időbeosztással, a feladatra koncentrálással kapcsolatos saját képességeibe vetett bizalom a hallgatói teljesítmény fontos részét képezi. (Ennek minimuma 0, maximuma 50 és átlaga 35, szórása 14,5 volt).

A hallgatói eredményesség második dimenziója az integritás volt, amely a felsőoktatási munkavégzés intézményben deklarált szabályaihoz való viszonyulást fejezi ki. Kutatásainkban 2008-tól alkalmazott kérdésblokk vizsgálja a tanulás, az írásbeli munkák és a vizsgákon való normakövető viselkedéssel kapcsolatos meggyőződést. Ennek fontossága a későbbi munkavállalói és állampolgári magatartás szempontjából értékes prediktornak számít. Nem a hallgatói magatartást, hanem a szabályokkal kapcsolatos állásfoglalást mértük. (Ennek minimuma 0, maximuma 50 és átlaga 36,7, szórása 10,4 volt).

A harmadik dimenzió a tanulmányi munka iránti elkötelezettség. A tanulmányi teendőkkal, elfoglaltságokkal való törődést, az ebbe való befektetés mennyiségét és minőségét a nemzetközi kutatások negyedszázada az egyik legkifejezőbb felsőoktatási eredményességi mutatójának tartják (Astin 1993), mivel egy munkavállaló hosszú távon nyújtott magas teljesítményének is meggyőző előrelőjeje. Operacionalizálásakor a tantermi és az otthoni munka intenzitása, az óralátogatás és bizonyos nehézségű feladatokban mutatott eredményesség, valamint a sikeres vizsgák képzési területhez viszonyított aránya és az átlagos napi tanulási időtartam mutatói kerültek kiválasztásra. (Minimuma 0, maximuma 50 és átlaga 32 volt, szórása 8,7 volt).

Az eredményesség negyedik mozzanata a későbbi tanulásra való nyitottság, amelynek alapján az adaptivitás hajlandóságát és szükségességének belátását lehet felbecsülni. A nem kötelezően teljesítendő tanulás, önképzés terén mutatott teljesítmények, mint például a nyelvvizsgák szerzése, az önművelés (színház-, hangverseny-, múzeumlátogatás, a szabadidős olvasás), valamint a jövőbeli tanulás tervezése (továbbképzések, doktori tervek) tartoznak ide. (Minimuma 0, maximuma 50 és átlaga 15, szórása 9,3 volt).

Az ötödik és a hatodik dimenzió megjeleníti, hogy a hallgató rendelkezésére álló eszközök, elsajátított magatartásminták és további erősségek milyen értelemadó keretekbe képesek illeszkedni, ezért az ötödik dimenzióban a saját élet értelmével és értékével kapcsolatos meggyőződést és magatartást, a hatodik dimenzióban pedig a társadalmi kohézió szempontjából fontos attitűdöket és tapasztalatokat foglaltuk össze. Ebben az értelemben tehát az individuális érettség dimenziójában három

6. táblázat Az önkéntes közösségi tagság és a hallgatói teljesítmény összefüggése

	nem tag sehol	egy szervezetben tag	több szervezetben tag
Átlag fölötti eredményesség	45,4%	60,6%	68,0%
Átlagtól elmaradó eredményesség	54,6%	39,4%	32,0%
N=	636	421	663

Az aláhúzva közölt értékek arra utalnak, hogy a táblázat azon cellájába jóval többen kerültek, mint amennyi véletlen elrendeződés esetén várható lett volna. Az összefüggés szignifikanciaszintje: $P=0,000$.

komponenst jelenítettünk meg bevett kérdéskövekkel, egyrészt az élet értelmességével kapcsolatos meggyőződést és az értelem megtalálására való törekvést, továbbá az egyén általános bizalomérzését, valamint a rizikómagatartásoktól való tartózkodás tudatosságát. (Minimuma 0, maximuma 50 és átlaga 18,5, szórása 7,0 volt).

A hatodik dimenzióként a társadalmi beilleszkedés lényeges feltételének tartott társadalmi felelősséget emeltük be, s ennek elemeként egyrészt azt jelenítettük meg, hogy a társadalom speciális, s valamilyen szempontból türelmet vagy segítséget igénylő csoportjaihoz tartozókkal való együttműködéssel kapcsolatban milyen prekoncepciói vannak a hallgatónak (különböző társadalmi községeket tesztelve: együtt lakás, együtt tanulás, párkapcsolat). A társadalmi kohézióhoz való hozzájárulás másik nagy területének tartottuk a munkához való viszonyt, s ezért a munkatapasztalatot (legyen az önkéntes, családi keretek között végzett vagy fizetett, szakmai gyakorlatot jelentő vagy ettől független) a hosszú távú eredményesség fontos előrejelzőjeként kezeltük. A harmadik komponens a választott hivatás, munkakör társadalmi hasznosságára való törekvése kérdézt rá. (Minimuma 0, maximuma 50 és átlaga 20,4, szórása 11,4 volt).

Az egyes eredményességi dimenziókban megjelent tartalmak önálló függő változókként is megállnák a helyüket, de nem kívántuk prioritizálni egyiket sem, hogy elkerüljük az eredményességi mutatók sokszor jelentkező diszciplínák, képzési területek felé való részrehajlását. A hat dimenzióra épülő komplex eredményességi mutató a heterogén hallgatótársadalomban is többé-kevésbé elfogadható függő változóként működhet.

Amikor az oktatási rendszerben nyújtott teljesítményre ható tényezők szerepét keressük, a magas és a gyengébb iskolai teljesítményt nyújtó diákok közötti társadalmi különbségek mibenlétéről már megalapozott képpel rendelkezünk. Ezért meghatároztuk, hogy az egyes társadalmi státuscsoportokban milyen átlagos teljesítményt produkálnak

a hallgatók a vizsgált intézményekben, s az ennek alapján kalkulálható, elvárható eredményhez viszonyítottuk a megvalósult teljesítményeiket. Vagyis a státuscsoportok eredményességi pontátlagát fogtuk fel elvárható eredményességnek, s ebből kivontuk a hallgatókhoz egyénileg rendelt indexpontszámokat. Ha így pozitív számot nyertünk, akkor a hallgató jobban teljesített a státuscsoportjától elvárhatónál, ha pedig negatív, akkor ennél gyengébben.⁶ Az egyes státuscsoportokban elvárt eredményességi átlagpontszám és a hallgató ténylegesen megszerzett pontszámának eltérése az ún. eredményesség-előny, vagy más néven relatív eredményesség. A folytonos változót két kategóriássá alakítottuk, az elvártnál gyengébben teljesítő (49,9%), és az elvártnál jobb (51,1%) hallgatók elkülönítésére. A hallgatói teljesítmény mind a hat dimenziójában és a komplex eredményi index vizsgálatakor is egyértelmű, hogy a civil részvételi aktivitás és a hallgatói eredményesség között szignifikáns összefüggés mutatkozik.

Coleman 1988-ban megfogalmazott hipotézise szerint a személyes kapcsolattartáson, normákat illető konszenzuson, valamint a részvétel önkéntességén alapuló kapcsolati alakzatok magas teljesítményre ösztönző hatásuk révén különösen hatékony tőkeforrásként szolgálnak a tanulmányi eredményesség elérése során (Coleman 1988). Korábbi kutatásaink során több esetben is megvizsgáltuk a hipotézis tarthatóságát, s azt tapasztaltuk, hogy bár a családi és tanuló/hallgatói kulturális tőke tanulmányi teljesítményre gyakorolt hatása kétségbe vonhatatlanul erős, de bizonyos speciális jellemzőkkel leírható kapcsolathálózatok képesek mérsékelni a kulturális tőke determinisztikus befolyását (Pusztai 2004, 2009). Jelen elemzésben a civil tagság jótéteményeivel kapcsolatos feltevés vizsgálata érdekében logisztikus regresszióelemzés

⁶ A művelethez a hallgatókat először státuscsoportokba soroltuk a lakóhely országa szerint a szülői iskolázottság és a lakóhely településtípusának figyelembevételével társadalmi státusklasztereket alakítottunk ki (Pusztai 2016).

7. táblázat A státuscsoportjához képest eredményesebb hallgatóvá válás esélyhányadosai néhány szocializációs tényező kontrollja alatt (Exp. B-k)

	1	2	3	4	5
Kisebbségi státusban élő	1,341***	1,352***	1,197	1,089	1,102
Diplomás apa		1,169	1,135	1,070	1,066
Diplomás anya		0,955	0,929	0,950	0,950
Közéleti beszélgetések a szülővel			2,105***	1,999***	2,014***
Közéleti beszélgetések az oktatóval			1,780***	1,630***	1,642***
Aktív civil közösségi tagság				1,988***	2,002***
Aktív online kapcsolattartás					0,856
Konstans	1,224**	1,199**	0,536***	0,395***	0,412***
-2LL csökkenése	0,29	0,34	1,72	4,57	4,7

A Wald statisztika szignifikanciája: ***=0,000, **p<0,01, * <0,05. A modellek illeszkedését a -2*loglikelihood érték csökkenése jelzi százalékban.

során tekintjük át, hogy az állampolgári státus által meghatározott kontextus, a családi kulturális tőkét reprezentáló szülői iskolázottság, a közéletéről folytatott intergenerációs diskurzusok vagy az online kapcsolati beágyazottság hatásai növelik-e az eredményesebb hallgatóvá válás esélyét.⁷

A többlépcsős logisztikus regresszióelemzéssel természetesen nem kívántuk a hatásmechanizmus teljességét leírni, csak bizonyos tényezők befolyását igyekeztünk felmérni. Az elemzés eredményei szerint a kisebbségi státus nem hátráltatja az elvártan magasabb hallgatói teljesítmény elérését, bár a kontrolltényezők bevonása felszámolja a szignifikáns pozitív összefüggést. Mivel a státuscsoportban tapasztalt átlagos teljesítményhez viszonyítottunk, érthető, hogy a diplomás szülőktől származók nem lettek szignifikánsan eredményesebbek, a szülői iskolázottság státuscsoporton belüli egyéni különbségeit más tényezők képesek kompenzálni. Eredeti kérdésünk az volt, hogy ebben szerepük lehet-e az önként vállalt közösségek hatásának.

Az állampolgári részvétel különböző dimenzióit megtestesítő változók közül a következőkkel foglalkoztunk: közéleti beszélgetések a szülővel, közéleti

beszélgetések az oktatóval, aktív civil közösségi tagság, valamint aktív online kapcsolati beágyazottság. Azt tapasztaltuk, hogy ezek közül az első háromnak egyértelmű szignifikáns pozitív, támogató hatása van az eredményesebb hallgatóvá válásra. A közéleti érdeklődést reprezentáló intergenerációs közéleti beszélgetések (szülővel és oktatóval) erejét a negyedik lépésben átmenetileg csökkenti az aktív civil közösségi tagság bevonása, de az utolsó lépésben a gyakori szülői diskurzusok és az aktív civil közösségi tagság támogató hatása már szinte egyforma erejű és pozitív. Az oktatóval folytatott közéleti beszélgetés határozott támogató erővel bír. Viszont az átlagot meghaladóan aktív online kapcsolati beágyazottság önmagában nem támogatja a hallgatók eredményesebbé válását. Annak ellenére, hogy a modell illeszkedése nem erős, összességében a közvetlen kapcsolattartáson alapuló, önként vállalt közösségi tagság kedvező hatása megerősíthetőnek tűnik abban a vonatkozásban, hogy egy hallgató a saját társadalmi státuscsoportjában megszokottól magasabb teljesítményt nyújtson.

Összegzés

Tanulmányunkban a felsőoktatás hallgatóinak formális vagy informális, csoportban, szervezetben való önkéntes közösségi tagságát vizsgáltuk, megkíséreltük azonosítani a részvételi hajlandóságot támogató szocializációs ágenseket, s választ kerestünk arra a kérdésre, hogy a civil szervezeti beágyazottság vajon jelent-e a tanulmányi pályafutás során hasznosítható erőforrást. Az elemzéshez a Kárpát-

7 A következő dichotóm változókkal dolgoztunk: kisebbségi státus (ref: kelet-magyarországi), a diplomás szülővel rendelkezés (ref: nem diplomás), a szülővel, és az oktatókkal folytatott közéleti beszélgetések (ref: átlagnál kevesebbet beszélget), valamint az aktív online kapcsolattartás (ref: átlagnál kevésbé beágyazott). A hallgató magaskultúra-fogyasztását nem vontuk be a kontrollváltozók közé, mert a hallgatói teljesítmény egyik dimenziójával erősen korrelált bizonyos közös alapváltozók miatt.

medence tizenhárom felsőoktatási intézményéből összesen 1739 hallgató adataira támaszkodtunk. Romániában, Ukrajnában, Szerbiában és Szlovákiában működő magyar tannyelvű felsőoktatási intézmények, vagy magyar tannyelven oktató intézményi egységek hallgatóinak adatait összevetettük a kelet-magyarországi intézményekben tanulókéval, mivel ezek hallgatóinak társadalmi összetétele anyországi viszonylatban a legnagyobb hasonlóságot mutatja a vizsgált határon túli intézményekével.

Várakozásainkat messze meghaladta a legalább egy egyesülethez, szervezethez tartozók aránya, hiszen ők erős többségben vannak a hallgatók között. Többváltozós elemzés során is megerősítettük, hogy a kisebbségi állampolgári léttel összességében jelentősebb civil aktivitás jár. Feltevésünknek megfelelően a hallgatók önként vállalt közösségi részvétele igen változatos, ám a civil közéleti orientációk nem a politikai/nem politikai tipológia mentén rendeződnek össze, hanem a kooperatív/kompetitív törésvonalak mentén, s nem is a többségi/kisebbségi dichotómia mentén mutatkoznak különbségek. A kisebb lélekszámú kisebbségi közösségekben az önkéntes csoporttagság kooperatív arculata erősödött meg, míg a nagy létszámú kisebbségben a kompetitív szervezeti tagság a meghatározó. A fogyasztói kapitalizmus nyomait régebben magukon viselő térségekben gyengébb a személyes részvételi aktivitás, a hallgatók passzívabbak, kevesebben és kevesebb szervezetbe kapcsolódnak be, sőt, az infokommunikációs technológiák előnyeit sem itt sikerül jobban kiaknázni.

A társadalmi státus és a civil aktivitás összefüggése részben megerősíthető, hiszen a magasabb iskolázottságú apák gyermekei és a magaskultúrához kötődők aktívabbak, de sem az anyagi helyzet, sem a lakóhely települési hierarchiában való elhelyezkedése nem mutatott összefüggést ezzel. Feltelettük, hogy a személyes beszélgetések során mutatott érdeklődés dimenziója erősen összefügg a részvételi aktivitással, s megállapítottuk, hogy az intergenerációs intézményi kontaktusok, vagyis az oktatókkal folytatott tematikus beszélgetések támogatják a leginkább a civil közösségi taggá válást. Ezzel egy újabb területen azonosítottuk a felsőoktatási intézmények kulcsszerepét. A kortárs kontaktusok és az online kapcsolati beágyazottság más tényezők kontrollja alatt már nem növelte szignifikánsan a civil aktivitás kialakulásának esélyét.

Végül megvizsgáltuk, hogy az önként vállalt közösségi részvétel elősegíti-e a jobban teljesítő hallgatók közé kerülést. Az átlagostól perspektivikusabbnak látszó, magasabb teljesítményre képes

hallgatókat egy komplex eredményességi index segítségével választottuk ki, melyben a tanulmányok célja melletti kitarítás, a tanulmányi munka iránti elkötelezettség, a munkavégzési morál, a későbbi tanulásra való nyitottság, az élet értelmének tudata, valamint a társadalmi felelősség elemei képezték a fő komponenseket. Az állampolgári részvétel különböző dimenziói közül a közéleti beszélgetések a szülővel, közéleti beszélgetések az oktatóval, aktív civil közösségi tagság egyértelműen és erőteljesen támogatja az eredményesebb hallgatóvá válást. A felsőoktatási intézmények sajátos civil közeget teremtő funkciója iránti szükséglet nyer kifejezést azáltal, hogy az eredményes hallgatóvá válást sokkal hatékonyabban támogatja az aktív civil közösségi tagság, mint az egyének közéleti érdeklődésére alapuló beszélgetések. Az eredmények arra is rámutattak, hogy az átlagot meghaladóan aktív online kapcsolati beágyazottság pedig nem képes a személyes kapcsolattartáson alapuló közösségi, egyesületi, szervezeti tagságot helyettesíteni.

Hivatkozott szakirodalom

- Almond, Gabriel A. – Verba, Sidney 1997 Állampolgári kultúra. Bevezetés a politikai kultúrába. *Szociológiai Figyelő*, 2.1.2:17-52.
- Astin, Alexander W. 1993 *What Matters in College: Four Critical Years Revisited*. Jossey-Bass, San Francisco.
- Bean, John P. – Bradley Russel K. 1986 Untangling the satisfaction performance relationship for college students. *Journal of Higher Education*, 57. 4:393-412.
- Berger, Ben 2009 Political Theory, Political Science, and the End of Civic Engagement. *Perspectives on Politics*, 7. 2:335-350.
- Coffe, Hilde – van der Lippe, Tanja 2010 Citizenship Norms in Eastern Europe. *Social Indicators Research*, 96. 3:479-496.
- Coleman, James S. 1988 Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94. 1:95-120.
- Csákó Mihály 2004 Ifjúság és politika. *Educatio*, 13. 4:535-550.
- Csata Zsombor 2004 Az iskolázottsági esélyek társadalmi meghatározottsága az erdélyi magyar fiatalok körében. *Erdélyi Társadalom*, 2. 1:99-132.

- Csete Örs – Papp Z. Attila – Setényi János 2010 Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In Bitskey Botond szerk. *Határon túli magyarság a 21. században*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, 44-54. On-line: mek.oszk.hu/09200/09282/pdf/htm_konyv.pdf
- Ekman, Joakim – Amna, Erik 2012 Political participation and civic engagement: towards a new typology. *Human Affairs*, 22. 3:283-300.
- Gereben Ferenc 2005 *Olvasáskultúra és identitás. A Kárpát-medence magyarságának kulturális és nemzeti azonosságtudata*. Lucidus, Budapest.
- Jacoby, Barbara 2009 Civic engagement in today's higher education. In Jacoby, Barbara ed. *Civic Engagement in Higher Education: Concepts and Practices*. Jossey-Bass, San Francisco, 69-84.
- Jancsák Csaba ed. 2011 *Az európai fiatalok világa a 21. század elején*. Belvedere Meridionale, Szeged.
- Keller Magdolna 2004 A magyar nyelvű pedagógusképzés a határon túl. *Educatio*, 13. 3:441-462.
- Lauglo, Jon 2008 Education and Civic Engagement among Norwegian Youths. *Policy Futures in Education*, 6. 2:203-223.
- Lin, Nan 2001 *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action*. Cambridge University Press, Cambridge.
- McGinnis, Michael D. 2010 Religion Policy and the Faith-Based Initiative. *Forum on Public Policy*, 4:1-40. On-line: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1762689
- Márkus Edina 2012 A nonprofit szektor társadalmi és gazdasági szerepeinek vizsgálata, különös tekintettel a foglalkoztatási funkcióra. In Juhász Erika – Pete Nikolett ed. *Civil szervezetek humán erőforrása*. Belvedere Meridionale, Szeged, 6-16.
- Oross Dániel 2012 Társadalmi közérzet, politikához való viszony. In Székely Levente ed. *Magyar Ifjúság 2012*. Kutatópont, Budapest, 283-316.
- Papp Z. Attila 2012 Az iskolaválasztás motivációi és kisebbségi perspektívái. *Kisebbségkutatás* 21. 3:399-417.
- Pusztai Gabriella 2004 *Iskola és közösség*. Gondolat, Budapest.
- Pusztai Gabriella 2008 Sola scriptura? Felekezeti és nem felekezeti iskolás fiatalok olvasáskultúrája egy határmenti térségben. In Császár Melinda – Rosta Gergely eds. *Ami rejtve van, s ami látható*. Loisir, Piliscsaba–Budapest, 359-377.
- Pusztai Gabriella 2009 *A társadalmi tőke és az iskola*. Új Mandátum, Budapest.
- Pusztai Gabriella 2016 Az intézményi hatás és forrásai. In Pusztai Gabriella – Bocsi Veronika – Ceglédi Tímea *A felsőoktatás (hozzáadott) érték: közelítések az intézményi hozzájárulás empirikus megragadásához*. PPS, Új Mandátum, Nagyvárad–Budapest, 112-137.
- Pusztai Gabriella – Bocsi Veronika – Ceglédi Tímea 2016 *A felsőoktatás (hozzáadott) érték*. PPS, Új Mandátum, Nagyvárad–Budapest.
- Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna 2016 Magyar hallgatók a Kárpát-medence felsőoktatási intézményeiben. In Pusztai Gabriella – Márkus Zsuzsanna eds. *Szülőföldön magyarul. Iskolák és diákok a határon túl*. CHERD, Debrecen.
- Putnam, Robert D. 1995 Bowling Alone: America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy* 6. 1:65-78.
- Roßteutscher, Sigrid 2009 *Religion, Zivilgesellschaft, Demokratie. Eine internationale vergleichende Studie zur Natur religiöser Märkte und der demokratischen Rolle religiöser Zivilgesellschaften*. Nomos, Baden-Baden.
- Schulz, Wolfram – Ainley, John – Fraillon, Julian – Kerr, David – Losito, Bruno 2010 *Initial findings from the IEA International Civic and Citizenship Study*. IEA, Amsterdam.
- Szabó Ildikó 2009 *Nemzet és szocializáció. A politika szerepe az identitások alakulásában Magyarországon 1867–2006*. L'Harmattan Kiadó, Budapest.
- Szabó Ildikó – Fényes Hajnalka 2014 *Campuslét a Debreceni Egyetemen: Ifjúságszociológiai tanulmányok*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Szabó Andrea – Bauer Béla – Laki László 2002 *Ifjúság 2000*. Ifjúságkutató Intézet, Budapest.
- Thomas, Scott L. 2000 Ties that bind: A social network approach to understanding student integration and persistence. *The Journal of Higher Education*, 71. 5:591-615.
- Tinto, Vincent 1993 *Leaving college. Rethinking the Causes and Cures of Student Attrition*. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- Wong, Naima T. – Zimmerman, Marc A. – Parker, Edith A. 2010 A typology of youth participation and empowerment for child and adolescent health promotion. *American Journal of Community Psychology*, 46. 1–2:100-114.